

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง "การศึกษาความรู้และความคิดเห็นของผู้ประกอบการวิทยุกระจายเสียงในจังหวัดเชียงใหม่ ต่อพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543" ผู้วิจัยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาอธิบายตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ (Knowledge)
2. แนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญ อิทธิพล และผลกระทบของวิทยุกระจายเสียง
3. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทางด้านวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์
4. แนวคิดว่าด้วยการปฏิรูประบบวิทยุกระจายเสียง
5. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Communication)
6. ทฤษฎีสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย (Democratic-participant Media Theory)
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ (Knowledge)

เบนจามิน บลูม (Benjamin Bloom อ้างถึงใน ชม ภูมิภาค, 2523 : 284-285) กล่าวว่าถึงความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะ เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำ และเป็นกระบวนการเชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบใหม่ โดยแยกระดับความรู้ไว้ 6 ระดับ ดังนี้

1. ระดับที่ระลึกได้ (Recall) หมายถึง การเรียนรู้ในลักษณะที่จำเรื่องเฉพาะวิธีปฏิบัติ กระบวนการและแบบแผนได้ ความสำเร็จในระดับนี้คือ ความสามารถในการดึงข้อมูลจากความจำออกมา
2. ระดับที่รวบรวมสาระสำคัญได้ (Comprehension) หมายความว่า บุคคลสามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้มากกว่าการจำเนื้อหาที่ได้รับ สามารถเขียนข้อความเหล่านั้นได้ด้วยถ้อยคำของตนเอง สามารถแสดงให้เห็นได้ด้วยภาพ ให้ความหมาย แปลความและเปรียบเทียบความคิดอื่นๆ หรือคาดคะเนผลที่เกิดขึ้นต่อไปได้

3. ระดับของการนำไปใช้ (Application) สามารถนำเอาข้อเท็จจริงและความคิดที่เป็นนามธรรม (Abstract) ปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม

4. ระดับของการวิเคราะห์ (Analysis) สามารถใช้ความคิดในรูปของการนำความคิดมาแยกเป็นส่วนเป็นประเภทหรือนำข้อมูลมาประกอบกันเพื่อการปฏิบัติของตนเอง

5. ระดับของการสังเคราะห์ (Synthesis) คือ การนำข้อมูลและแนวความคิดมาประกอบกันแล้วนำไปสู่การสร้างสรรค์ (Creating) ซึ่งเป็นสิ่งใหม่แตกต่างไปจากเดิม

6. ระดับของการประเมินผล (Evaluation) คือ ความสามารถในการใช้ข้อมูลเพื่อตั้งเกณฑ์ (Criteria) การรวบรวมและวัดข้อมูลตามมาตรฐานเพื่อให้ข้อตัดสินถึงระดับของประสิทธิผลของกิจกรรมแต่ละอย่าง

สุรพงษ์ โสณะเสถียร (2533 : 120-121) กล่าวถึงความรู้ในเชิงการสื่อสารไว้ว่า เป็นการรับรู้เบื้องต้นซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์ โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (S-R) แล้วจัดระบบเป็นโครงสร้างของความรู้ที่ผสมผสานระหว่าง ความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ความรู้จึงเป็นความจำที่เลือกสรรซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง ความรู้จึงเป็นกระบวนการภายในที่ผู้อื่นจะรับรู้ได้จากการอนุมาน มากกว่าการสังเกตได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม ความรู้ก็อาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ต่อไป ผลกระทบที่มีต่อผู้รับสารเชิงความรู้ในทฤษฎีการสื่อสารนั้น อาจปรากฏได้จากสาเหตุ 5 รูปแบบ คือ

1. การตอบข้อสงสัย (Ambiguity Resolution) การสื่อสารมักสร้างความสับสนให้กับสมาชิกในสังคม ผู้รับสารจึงมักแสวงหาสารสนเทศ โดยอาศัยสื่อทั้งหลายเพื่อตอบข้อสงสัยและความสับสนของตนเอง

2. การสร้างทัศนคติ (Attitude Formation) ผลกระทบเชิงความรู้ต่อการปลูกฝังทัศนคตินั้นส่วนมากนิยมใช้กับสารสนเทศที่เป็นนวัตกรรมเพื่อสร้างทัศนคติให้คนยอมรับการแพร่วัตกรรมการนั้นๆ (ในฐานะความรู้)

3. การกำหนดวาระ (Agenda Setting) เป็นผลกระทบเชิงความรู้ที่สื่อกระจายออกไปเพื่อให้ประชาชนตระหนักและผูกพันกับประเด็นวาระที่สื่อกำหนดขึ้น หากตรงกับภูมิหลังของปัจเจกชนและค่านิยมของสังคมแล้วผู้รับสารก็จะเลือกสรรสารสนเทศนั้น

4. การพอกพูนระบบความเชื่อ (Expansion of the Belief System) การสื่อสารมักจะกระจายความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ด้านต่างๆ ไปสู่ประชาชน จึงทำให้ผู้รับสารรับทราบระบบความเชื่อที่หลากหลายและลึกซึ้ง ไว้ในความเชื่อของตนมากขึ้นไปเรื่อยๆ

5. การรู้แจ้งต่อค่านิยม (Value Clarification) ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยม และอุดมการณ์ เป็นภาวะปกติต่อสังคม สื่อมวลชนที่น่าเสนอข้อเท็จจริงในประเด็นเหล่านั้นย่อมทำให้ประชาชนผู้รับสารเข้าใจถึงค่านิยมเหล่านั้นแจ่มชัดขึ้น

แนวความคิดเกี่ยวกับความสำคัญ อิทธิพล และผลกระทบของวิทยุกระจายเสียง

นาถกรณีย์ อัจฉริยะกุล และอมรรมาศ คงธรรม (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2546 : 24-35) กล่าวถึงความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงไว้ ดังนี้

1. ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชน เป็นปรัชญาที่ถือปฏิบัติกันว่า สื่อมวลชนย่อมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการให้ข่าวสาร การให้ความรู้ และการให้ความบันเทิง

ความสำคัญในการให้ข่าวสาร วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และตอบสนองความต้องการในการสื่อสารของมนุษย์ทั้งในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร และการถ่ายทอดข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ความสำคัญในการให้ความรู้ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่สามารถนำมาใช้ในการให้ความรู้ หรือการศึกษาแก่ประชาชนได้หลายลักษณะ เช่น การให้ความรู้ทั่วไปเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือการใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นอุปกรณ์การศึกษาอย่างหนึ่งในระบบโรงเรียน รวมทั้งใช้เพื่อการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนในทุกระดับ

ความสำคัญในการให้ความบันเทิง วิทยุกระจายเสียงมีคุณสมบัติพิเศษในการสร้างจินตนาการให้แก่ผู้ฟังอย่างไม่มีขอบเขต ไม่ว่าจะเป็นเสียงเพลง เสียงดนตรี หรือถ้อยคำต่างๆ ผ่านการนำเสนอในหลายรูปแบบซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดให้เกิดความสบายใจ เพื่อให้ชีวิตสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมีความสุข จึงนับเป็นสื่อที่ดึงดูดใจและให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังทุกเพศทุกวัย

2. ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะเป็นสื่อเพื่อการพัฒนาประเทศ ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าวิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อที่มีความสามารถในการเข้าถึงผู้ฟังได้อย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในท้องถิ่นใด เพราะเครื่องรับวิทยุมีราคาไม่แพง อีกทั้งยังนำติดตัวเคลื่อนย้ายไปได้ทุกหนทุกแห่ง นับเป็นสื่อที่ประหยัดและสะดวกในการใช้งานอย่างยิ่ง จึงเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการนำมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศในลักษณะต่างๆ

การพัฒนาการศึกษา วิทยุกระจายเสียงมีส่วนในการพัฒนาการศึกษาของประชาชนโดยวิธีการถ่ายทอดความรู้หรือข่าวสารต่างๆ ตรงไปตรงมาและกระชับ แต่มีความรวดเร็ว ทันต่อ

เหตุการณ์ ผู้ฟังไม่จำเป็นต้องมีทักษะพิเศษก็สามารถรับรู้ได้ ซึ่งวิทยุกระจายเสียงมีส่วนช่วยในการพัฒนาการศึกษา ด้วยการเสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนในลักษณะของการให้ข้อเท็จจริง รวมทั้งการแสดงความคิดเห็น

การพัฒนาทางการเมือง วิทยุกระจายเสียงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการประสานความคิด และสร้างความเชื่อถือศรัทธาทางการเมืองการปกครองแก่ประชาชน รวมทั้งความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นในประเทศ โดยการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในลัทธิการปกครองของประเทศ การชี้แจงกิจกรรมทางการเมือง การบริหารงานของรัฐบาล การแก้ไขความเข้าใจผิด รวมทั้งการเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน นอกจากนี้วิทยุกระจายเสียงยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการรณรงค์หาเสียงทางการเมืองอีกด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม วิทยุกระจายเสียงมีบทบาทสำคัญในการเสนอความคิดเห็นและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ การค้า รวมไปถึงการโฆษณา ทั้งในสังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการประสานความคิด สร้างค่านิยมใหม่ๆ สร้างระเบียบวินัย สร้างความยุติธรรม รวมถึงยังช่วยลดความขัดแย้งในสังคม ด้วยการนำเสนอข่าวสาร ข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็นผ่านการนำเสนอในหลายรูปแบบ

ในด้านอิทธิพลและผลกระทบของวิทยุกระจายเสียง วิจิตร ภักดีรัตน์ และอังฉิธา ลิம்பี ปัทมปาณี (สุโขทัยธรรมาราช, 2546 : 147-174) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของวิทยุกระจายเสียง มี 2 แนวคิด คือ

1. แนวคิดที่เชื่อว่าวิทยุกระจายเสียงมีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับสาร กล่าวว่ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่ทรงประสิทธิภาพ ผู้ฟังนิยมให้การติดตามมาก อิทธิพลหรือผลที่เกิดขึ้นต่อประชาชนจึงมีมาก เนื่องมาจากวิทยุกระจายเสียงมีลักษณะที่สำคัญ คือ ความสามารถในการเข้าถึงคนจำนวนมากได้โดยตรง มีอิทธิพลในการชักจูงใจ และมีผลเรื่องใดเรื่องหนึ่งต่อคนจำนวนมากในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน
2. แนวคิดที่เชื่อว่าวิทยุกระจายเสียงไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับสาร กล่าวว่ วิทยุกระจายเสียงไม่ได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารอย่างที่เข้าใจ และไม่ใช่ว่าทุกคนจะได้รับอิทธิพลจากสื่อนี้ทุกกรณีไป วิทยุกระจายเสียงเป็นเพียงปัจจัยเสริมเท่านั้น ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสื่อจะมีมากหรือน้อยก็ต่อเมื่อได้ทำงานร่วมกับปัจจัยอื่นๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว เพื่อน บรรยากาศทางสังคม เป็นต้น นอกจากนี้ผู้รับสารยังมีความฉลาดและมีวิจารณญาณเพียงพอในการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชน สามารถคิดและวิเคราะห์ สื่อไม่ได้มีอิทธิพลต่อความคิดของบุคคลอย่างมากมาย

อย่างไรก็ตามวิทยุกระจายเสียงก็มีอิทธิพลทางอ้อมต่อผู้ฟัง โดยอาศัยปัจจัยเสริมต่างๆ ได้แก่ ความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร กระบวนการเลือกรับสาร อิทธิพลของบุคคลและผู้นำความคิด รวมทั้งระดับความต้องการข้อมูลข่าวสารของบุคคล

เมื่อพิจารณาอิทธิพลของวิทยุกระจายเสียงต่อบุคคลและสังคม พบว่า สื่อเป็นต้นแบบที่สำคัญให้กับคนในสังคม รวมทั้งเป็นสื่อกลางและเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งส่งผลใน 2 ระดับ คือ

1. อิทธิพลของวิทยุกระจายเสียงในระดับบุคคล ได้แก่ ด้านจิตวิทยา ด้านความรู้ทัศนคติ และพฤติกรรม ด้านรสนิยม และด้านชีวิตประจำวัน
2. อิทธิพลของวิทยุกระจายเสียงในระดับสังคม ได้แก่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมือง

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของวิทยุกระจายเสียง ในแง่มุมต่างๆ คือ

1. ลักษณะผลกระทบของวิทยุกระจายเสียง มี 3 ลักษณะ

ผลกระทบในด้านดีหรือเป็นประโยชน์ (Function) ตามแนวคิดหน้าที่หลักของสื่อมวลชน คือ การสอดส่องดูแลสังคม การประสานสัมพันธ์ทุกส่วนของสังคม การอบรมบ่มเพาะหรือการขัดเกลาทางสังคม และการให้ความบันเทิง ผลกระทบจากการทำหน้าที่ดังกล่าวทำให้คนทันสมัย ทันเหตุการณ์ เตือนภัยสังคม สร้างความรู้สึกเสมอภาคเท่าเทียม ลดภาวะแปลกแยกจากผู้อื่น ขยายพื้นที่การมีประสบการณ์ร่วมกัน ส่งเสริมค่านิยมที่ดี ระดมสรรพกำลังเพื่อเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม ช่วยพัฒนาการเติบโตทางวัฒนธรรม ช่วยให้คนผ่อนคลายความตึงเครียดและปลดปล่อยความรู้สึกผิดหวัง

ผลกระทบที่เป็นผลเสียหรือเป็นโทษ (Dysfunction) มีการเสนอว่าวิทยุกระจายเสียงทำให้เกิดผลกระทบด้านที่เป็นโทษเนื่องจากการทำหน้าที่ โดยเชื่อว่าทำให้คนเกิดความตื่นตระหนกและวิตกกังวลเกินไป ทำให้คนเกิดความเฉชา รู้สึกเห็นแก่ตัว รวมทั้งยังทำให้คนตกอยู่ภายใต้ลัทธิบริโภคนิยม ขยายช่องว่างทางความรู้ของบุคคลจนเกิดความไม่เสมอภาค เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรม ลดความหลากหลายของวัฒนธรรมย่อย ลดคุณค่าทางศิลปะและสุนทรียะลดระดับรสนิยมให้ต่ำลง และก่อให้เกิดการเลียนแบบความก้าวร้าวรุนแรงอีกด้วย

ผลกระทบที่เกิดขึ้นในลักษณะเป็นกลางหรือไม่มีผลกระทบ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับผู้รับสาร โดยเชื่อว่าหากบุคคลมีความรู้เท่าทันสื่อ คิดและไตร่ตรองเชิงเหตุผล รวมทั้งมีระดับการพึ่งพาสื่อไม่มาก สื่อมวลชนซึ่งหมายถึงวิทยุกระจายเสียงย่อมไม่มีผลกระทบ หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่มีความหมาย นอกจากนี้ยังมองว่าผลกระทบใดๆ ที่เกิดขึ้นเป็นผลจากธรรมชาติของสื่อ

แต่ละชนิด ไม่ได้เกี่ยวกับเนื้อหาของสารที่ส่งไป อีกทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ เช่น ลักษณะบุคลิกภาพของบุคคล ลักษณะของสังคม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ไม่ใช่ตัวสื่อ

2. ผลกระทบของวิทยุกระจายเสียงต่อบุคคล มีทั้งผลกระทบในด้านที่เป็นประโยชน์และโทษ คือ

ผลกระทบต่อบุคคลด้านที่เป็นประโยชน์ วิทยุกระจายเสียงทำให้บุคคลได้รับผลกระทบที่ดีในด้านต่างๆ คือ ทำให้คนหันต่อเหตุการณ์ ยกกระตือรือร้นความคาดหวังของบุคคล เกิดความเสมอภาคเท่าเทียม ช่วยให้คนผ่อนคลายความตึงเครียดและปลดปล่อยอารมณ์ต่างๆ

ผลกระทบต่อบุคคลด้านที่เป็นโทษ วิทยุกระจายเสียงทำให้บุคคลได้รับผลกระทบทางลบด้านต่างๆ คือ ทำให้เป็นคนเฉยชา เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวและความรุนแรง เกิดความรู้สึกคับข้องใจและถูกทอดทิ้งโดยเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดรสนิยมฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย งามาย และหวังโชคกลาง รวมทั้งทำให้เป็นคนหลีกเลี่ยงปัญหาและไม่อยู่ในโลกแห่งความจริง

3. ผลกระทบของวิทยุกระจายเสียงต่อสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง คือ

ผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรม วิทยุกระจายเสียงก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านที่เป็นประโยชน์และโทษ คือ ในด้านค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคม ทำให้ประชาชนปรับตัวได้เร็วขึ้น แต่ก็อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและบรรทัดฐานบางอย่างที่ผิดแปลกไป ในด้านความเท่าเทียมกันในสังคม ทำให้เกิดความเสมอภาคในการได้รับข่าวสาร แต่ก็อาจทำให้เกิดความแตกต่างกันในด้านความรู้ รวมทั้งทำให้เกิดการครอบงำทางความคิด นอกจากนี้ในด้านวัฒนธรรมการใช้ภาษา ก็อาจเป็นต้นแบบและรักษาให้ภาษาไทยคงอยู่ แต่ก็อาจมีการถ่ายทอดภาษาที่ผิดเพี้ยน ทั้งเสียงและความหมาย สร้างคำแสลง ซึ่งกลายเป็นตัวอย่างเชิงลบ และเป็นการทำลายวัฒนธรรมการใช้ภาษาไทยได้เช่นกัน

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ วิทยุกระจายเสียงก่อให้เกิดผลกระทบในด้านที่เป็นประโยชน์ คือ ข้อมูลข่าวสารทางเศรษฐกิจไม่ถูกผูกขาดโดยคนบางพวกบางกลุ่มเช่นในอดีต ช่วยส่งเสริมอาชีพดั้งเดิมและหาช่องทางสร้างอาชีพใหม่ ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเกิดการแข่งขันและการพัฒนาคุณภาพ แต่ก็มีผลกระทบในด้านที่เป็นโทษ คือ สร้างความต้องการเทียม แพร่กระจายลัทธิบริโภคนิยม เกิดความผิดหวังท้อแท้เพราะต้องการสิ่งที่ไม่ได้ รวมทั้งมีผลทำให้สินค้าและบริการด้อยคุณภาพลง

ผลกระทบด้านการเมือง วิทยุกระจายเสียงก่อให้เกิดผลกระทบในด้านที่เป็นประโยชน์ คือ เกิดการปฏิรูปทางการเมือง ผลักดันให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง อีกทั้งยัง

เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน แต่ก็มีผลกระทบในด้านที่เป็นโทษ คือ เกิดความไม่เสมอภาคทางการเมือง เป็นการชี้นำทางการเมือง รวมทั้งทำให้ประชาชนลดความศรัทธาและหมดหวังในระบบการเมืองได้ด้วยเช่นกัน

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทางด้านวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

วิชญ์ วรวิญญู และอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2543 : 174) กล่าวถึงองค์กรประเภท Independent Regulatory Agency ทางด้านวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ในต่างประเทศ (Federal Communication Commission ของสหรัฐอเมริกา, Conseil Superieur de l'Audiovisuel ของฝรั่งเศส, Independent Television Commission และ Radio Authority ของสหราชอาณาจักร และ The Canadian Radio-Television & Communication Commission ของแคนาดา) ว่ามีหลักการพื้นฐานของการเป็นองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระร่วมกัน 3 ประการ คือ

1. ความเป็นอิสระ (Independence) หมายถึงความอิสระในการปรับใช้กฎหมาย และการดำเนินนโยบายโดยปลอดจากการบังคับบัญชาสั่งการจากองค์กรอื่น (Hierarchical Control) โดยเฉพาะจากฝ่ายการเมืองและจากระบบข้าราชการประจำ
2. ความเป็นกลาง (Impartiality) องค์กรประเภทนี้จะต้องเป็นกลาง ปลอดจากผลประโยชน์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางการเมือง หรือผลประโยชน์ทางธุรกิจ
3. ความรู้ความเชี่ยวชาญในกิจการที่เกี่ยวข้อง (Expertise / Professionalism) กิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ในปัจจุบันมีความซับซ้อนมาก ผู้ที่ทำหน้าที่กำกับดูแลกิจการนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงต้องมีความรู้ ความชำนาญในกิจการเป็นอย่างดี

แนวคิดว่าด้วยการปฏิรูประบบวิทยุกระจายเสียง

แนวคิดในการปฏิรูประบบวิทยุกระจายเสียง คือ การแก้ไขปัญหาของระบบวิทยุกระจายเสียงทั้งระบบเพื่อให้กิจการวิทยุกระจายเสียงสามารถทำหน้าที่ และสร้างความรับผิดชอบต่อประชาชนและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 40 โดย สุรัตน์ เมธิกุล (2541 : 35-36) สรุปสาระสำคัญของการปฏิรูปการกระจายเสียงไว้ ดังนี้

1. การปฏิรูปต้องแก้ไข้ปัญหาของการกระจายเสียงทั้งระบบไม่ใช่จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งภาพที่สร้างขึ้นใหม่นี้ต้องสนองตอบเป้าหมายเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนทั้งในระดับชาติ และท้องถิ่น ทั้งในแง่การศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และผลประโยชน์ทางสาธารณสุขอื่นๆ เพื่อเป็นไปตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญ

2. การปฏิรูปกิจการกระจายเสียงมีจุดมุ่งหมายภายใต้การสร้างระบบใหม่ จะช่วยให้บทบาทของวิทยุและโทรทัศน์มีความชัดเจนในเป้าหมายการทำงาน และการปฏิบัติหน้าที่ในวิชาชีพสื่อมวลชน ซึ่งมีอิสระและเสรีภาพ และความรับผิดชอบทางวิชาชีพ

3. รัฐธรรมนูญมีเจตนารมณ์ชัดเจนในหลักการให้สิทธิและเสรีภาพสื่อมวลชนทุกประเภท อันเป็นการสะท้อนภาพถึงความสำคัญของการสื่อสาร ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมประชาธิปไตย

แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Communication)

องค์การยูเนสโก (UNESCO : 1977 อ้างถึงใน สีขเรศ ศิราภานต์, 2544 : 17) ได้เสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Communication) ซึ่งสาระสำคัญของแนวคิดนี้เน้นหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. การเข้าถึงสื่อ (Access) หมายถึง การเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชนรวมทั้งประชาชน ย่อมได้รับโอกาสในการเลือกรับรายการ หรือมีส่วนร่วมในการเข้าไปจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน อีกทั้งยังต้องมีช่องทางให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น หรือแสดงความต้องการผ่านสื่อไปสู่ผู้ผลิตรายการหรือองค์กรผู้ผลิตสื่อได้

2. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการสื่อสารในทุกๆระดับ นั่นคือประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในทุกๆขั้นตอน ทั้งในกระบวนการผลิตรายการ การบริหารจัดการ และการวางแผนระบบการสื่อสารต่างๆ ในชุมชน

3. การจัดการด้วยตนเอง (Self-Management) หมายถึง การที่ประชาชนเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการตัดสินใจ ประชาชนในชุมชนมีอำนาจและสิทธิในการตัดสินใจ ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การกำหนดนโยบาย การวางแผน การลงทุน การกำหนดและการจัดสรรงบประมาณ ฯลฯ

ทฤษฎีสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย (Democratic-participant Media Theory)

เฟร็ด ซีเบิร์ต (Fred Siebert) ทีโอดอร์ ปีเตอร์สัน (Theodore Peterson) และวิลเบอร์ แชรรมม์ (Willbur Schramm) ได้สร้างทฤษฎีปทัสฐานของสื่อมวลชน (Normative Theories of Media) ไว้ในงานเขียนชื่อ "Four Theories of the Press" (แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ : 2551) อธิบายถึงระบบสื่อมวลชนของประเทศหนึ่งๆ โดยพิจารณาเรื่องความสัมพันธ์และสายใยเชื่อมโยงระหว่างสื่อมวลชนกับสังคมนั้นๆ ในเชิงบทบาทหน้าที่ภายใต้กรอบการเมือง เศรษฐกิจ

สังคม ตามเงื่อนไขอุดมการณ์เหตุผลเชิงปรัชญาถึงความคาดหวังในการปฏิบัติหน้าที่ของสื่อมวลชนนั้น ประกอบด้วย

1. ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)
2. ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory)
3. ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)
4. ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม (Totalitarian Theory)

จนกระทั่งมีพัฒนาการต่อมาจนเป็นทฤษฎีสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย (Democratic-participant Media Theory) จากการยอมรับหลักบางประการที่เคยมีอยู่ในทฤษฎีปทัสสถานของสื่อแบบเดิมๆ และนำเสนอหลักการใหม่บางประการเพิ่มเติม จุดเน้นที่สำคัญคือ

1. การเน้นการสื่อสารแนวนอน (Horizontal Communication) มากกว่าการสื่อสารแนวตั้ง (Vertical Communication) โดยเฉพาะการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-Down Communication)

2. พยายามต่อต้านการที่สื่อมีเอกชนเป็นเจ้าของในลักษณะผูกขาด (Monopolization) และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจมากเกินไป (Commercialization) รวมทั้งพยายามต่อต้านการใช้อำนาจของรัฐแบบรวมศูนย์ด้วย (Centralization)

โดยแนวคิดหลักของทฤษฎีสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย คือ ต้องหันกลับมาหาความต้องการผลประโยชน์และความคาดหวังของกลุ่มผู้รับสารทุกกลุ่ม ปฏิเสธการสื่อสารที่เน้นความจำเป็นเรื่องรูปแบบรวมศูนย์ ราคาแพง ความเป็นมืออาชีพ การถูกควบคุมโดยรัฐ และมุ่งเน้นนำเสนอความหลากหลายด้านการสื่อสารโดยนำเสนอหลักการเรื่องสิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ต้องการ สิทธิที่จะได้ตอบ สิทธิที่จะใช้ช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มผลประโยชน์และวัฒนธรรมย่อยต่างๆ การสื่อสารที่มีขนาดเล็ก และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร เป็นต้น

เดนิส แมคควอล (Denin McQuail : 1983 อ้างถึงใน สุภิญญา กลางณรงค์, 2543 : 34) ได้ประมวลหน้าที่สำคัญของสื่อมวลชน ตามทฤษฎีสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยไว้ ดังนี้

1. พลเมืองทุกคน และชนกลุ่มน้อยต่างๆ มีสิทธิที่จะเข้าถึงสื่อ (Right of Access) มีสิทธิในการสื่อสาร (Right to Communicate) และมีสิทธิที่จะใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตน
2. องค์กรสื่อสารมวลชนและเนื้อหาของสื่อจะต้องปลอดจากการควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ และจะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้การรวมศูนย์อำนาจทางกุ่มเมือง

3. สื่อจะต้องดำรงอยู่เพื่อประชาชน มิใช่เพื่อองค์กรของสื่อเอง มิใช่เพื่อบรรดานักวิชาชีพ หรือเพื่อบรรดาลูกค้าภาคธุรกิจของสื่อเอง
4. กลุ่ม องค์กร และชุมชนท้องถิ่นควรจะเป็นเจ้าของสื่อเองได้
5. สื่อขนาดเล็กที่มีลักษณะให้ผู้รับสารสามารถมีปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และมีส่วนร่วม (Participation) ได้นั้น ย่อมดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-Way Communication) ที่ดำเนินการโดยนักสื่อสารมวลชนมืออาชีพ
6. สื่อสารมวลชนมีความสัมพันธ์กับความต้องการและความจำเป็นของสังคม มากเกินกว่าที่จะตกอยู่ภายใต้ความต้องการของผู้บริโภคระดับปัจเจก หรืออยู่ในมือของภาครัฐ และสถาบันวิชาชีพสื่อสารมวลชนเพียงเท่านั้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กุลวดี หวังดีศิริสกุล (2545) ทำการศึกษาเรื่อง "เศรษฐกิจศาสตร์การเมืองว่าด้วยการจัดสรรคลื่นความถี่ในประเทศไทย" พบว่า การจัดสรรเดิมตั้งแต่การอนุญาตใช้คลื่นจนถึงผู้บริโภคเป็นไปอย่างไร้ระเบียบ ไร้ทิศทาง ขาดมาตรฐาน โดยขึ้นอยู่กับการพิจารณาตัดสินเฉพาะกลุ่มซึ่งอาศัยเรื่องผลประโยชน์เป็นพื้นฐาน ทำให้โครงสร้างตลาดคลื่นความถี่มีลักษณะการแข่งขันที่ผูกขาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมตลาดและทำให้ตลาดเกิดปฏิญาเชิงลบในหลายด้าน เมื่อรัฐธรรมนูญใหม่ประกาศเจตนารมณ์ให้ตลาดคลื่นความถี่เกิดการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม ได้มีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เข้าร่วมในกระบวนการปฏิรูป จึงกลายเป็นโอกาสให้กลุ่มผลประโยชน์ทั้งหลายต่างพยายามผลักดันให้เกิดหลักเกณฑ์และระบบการจัดสรรคลื่นความถี่ใหม่ในทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายของตน ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าความไม่สมบูรณ์ของตลาดคลื่นความถี่ในลักษณะเดิมจะคลี่คลายลงภายใต้ระบบใหม่หลังการปฏิรูปตามรัฐธรรมนูญ แต่อาจเกิดทำนบและการผูกขาดแบบใหม่ขึ้นได้เช่นกันซึ่งจะมีลักษณะที่ซับซ้อนยิ่งกว่าเดิม

วิษณุ วรรณุญ และอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2543) ทำการศึกษาเรื่อง "แนวทางการพัฒนากฎหมายว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ไทย" พบว่า ระบบวิทยุกระจายเสียงและระบบวิทยุโทรทัศน์ไทย กำลังประสบปัญหาสำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ 1) ไม่สามารถตอบสนองความต้องการข้อมูลข่าวสารของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และการปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาชีพถูกแทรกแซงจากฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำ 3) ภาคเอกชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการนี้ยังเป็นระบบการค้าแบบอุปถัมภ์หรือสัมปทานอภิสิทธิ์ ไม่ใช่ว่าระบบเปิดอย่างแท้จริง ซึ่งปัญหาทั้ง 3 ประการดังกล่าวมีที่มาจากโครงสร้างของ

ระบบวิทยุกระจายเสียงและระบบวิทยุโทรทัศน์ของไทย ที่ยังไม่ได้มีการจัดสรรสิทธิในการใช้คลื่นวิทยุอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และยังพบว่าเพื่อให้การปฏิรูปเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง มาตรการทางกฎหมายที่รัฐควรตราขึ้นควรประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสถาปนาองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระเพื่อทำหน้าที่จัดสรรคลื่นวิทยุ และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แทนหน่วยงานของรัฐในแบบเดิม 2) การจัดทำกฎหมายว่าด้วยการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่มุ่งให้เกิดประโยชน์สาธารณะ การแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นทางการ ธรรม และการค้าประกันสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น 3) การจัดทำแผนแม่บทกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

ยิวดี เตชะไพฑูริย์สุข (2546) ทำการศึกษาเรื่อง "ความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์ที่มีต่อการจัดสรรคลื่นความถี่ตามแนวทางรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 40" พบว่า สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย สมาพันธ์สมาคมวิชาชีพวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ มีการจัดตั้งรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นกลุ่มผลประโยชน์ เพื่อเรียกร้องความต้องการที่มีต่อการจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุและโทรทัศน์ โดย 1) สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย และคณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อรวมกลุ่มกันเรียกร้องความต้องการที่เป็นประโยชน์สาธารณะ 2) สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติเรียกร้องคลื่นความถี่วิทยุชุมชนเพื่อใช้สำหรับบริการภายในชุมชน 3) สมาพันธ์สมาคมวิชาชีพวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เรียกร้องความต้องการเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ มีความต้องการที่ตรงกันคือ เรียกร้องให้มีกระบวนการสรรหาคณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) โดยเร่งด่วน โปร่งใส ตรวจสอบ และให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด

สิขเรศ ศิราภานต์ (2544) ทำการศึกษาเรื่อง "รูปแบบสถานีวิทยุกระจายเสียงภาคประชาชนที่พึงประสงค์สำหรับประเทศไทย ภายหลังการปฏิรูประบบวิทยุกระจายเสียงตามเจตนารมณ์มาตรา 40 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย" พบว่า 1) แนวคิดหลักในการดำเนินกิจการสถานีวิทยุกระจายเสียงภาคประชาชนที่พึงประสงค์สำหรับประเทศไทย คือ ควรยึดหลักการและเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญ มาตรา 40 เป็นสถานีวิทยุที่ดำเนินการโดยประชาชน เพื่อประชาชน และเป็นของประชาชน ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ในทุกระดับ การดำเนินการต้องไม่มีวัตถุประสงค์ในการแสวงหาผลประโยชน์หรือผลกำไร มีความเป็นอิสระปลอดจากการครอบงำและแทรกแซง ทั้งจากอำนาจรัฐ กลุ่มอิทธิพลทางการเมือง กลุ่มนายทุน และกลุ่มผลประโยชน์ทาง

ธุรกิจ 2) ปัจจัยสำคัญในการดำเนินกิจการสถานีวิทยุกระจายเสียงภาคประชาชนที่พึงประสงค์สำหรับประเทศไทย คือ ปัจจัยทางการยอมรับสิทธิของประชาชนในการใช้คลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียง ปัจจัยทางด้านโครงสร้างของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง นโยบายและแผนการสนับสนุนและพัฒนากิจการวิทยุกระจายเสียงภาคประชาชนจากรัฐบาลและคณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กสทช.) ความตื่นตัวทางด้านการใช้สิทธิของประชาชน ตลอดจนทักษะความรู้ความเข้าใจด้านการดำเนินกิจการสถานีวิทยุกระจายเสียง รวมทั้งเงินทุนและบุคลากร 3) ปัญหาและอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น คือ ปัญหาการขาดความตระหนักรู้และความตื่นตัวทางด้านการใช้สิทธิของประชาชน ทรรศนะที่ไม่ถูกต้องต่อการปฏิรูปกิจการสื่อสารตามเจตนารมณ์มาตรา 40 ตลอดจนความขัดแย้งในผลประโยชน์ ปัญหาทางด้านเงินงบประมาณและบุคลากร และข้อถกเถียงเรื่องคำจำกัดความของคำว่า "ภาคประชาชน" และปัญหาอันเนื่องมาจากการแทรกแซงของกลุ่มต่างๆ